

se ptát, zda lze tyto proměny chování, tento společenský proces „civilizace“ člověka, alespoň v jednotlivých fázích a v jeho elementárních rysech, s trochou přesnosti zpřístupnit uvážujícímu vědomí.

2. O STŘEDOVĚKÝCH FORMÁCH SPOLEČENSKÉHO STYKU

1. Ve spise Erasma Rotterdamského *O slušném chování dětí* se odráží určitý druh společenského jednání. Už při konfrontaci s ním je těžké vystačit s jednoduchým protikladem „civilizovaného“ a „necivilizovaného“. Co mu předcházelo? Byl to první text, který se zabýval takovými otázkami?

V žádném případě. Podobné otázky zaměstnávaly už člověka středověku, období řecko-římské antiky a jistě i člověka jiných, jím předcházejících příbuzných „civilizací“.

Není možné vstoupit do tohoto procesu bez začátku, aniž bychom si stanovili nějakou hranici. Ať už začneme kdykoli, všude je pohyb, všude je něco, co předcházelo. Pro výzkum ohlížející se zpět je nutné stanovit si hranice. A měly by to být pokud možno hranice, které odpovídají fázím skutečného procesu. Na tomto místě musí stačit, když vyjdeme ze středověkého standardu (aniž bychom jej blíže zkoumali), abychom mohli sledovat pohyb, vývojovou křivku spojující tento středověký standard s novějším obdobím.

Ze středověku se nám zachovalo velké množství výpovědí o tom, co bylo v té které době považováno za společensky přiměřené chování. Také zde hrála zvláštní roli pravidla pro chování při jídle. Jídlo a pití bylo ještě ve zcela jiné míře než dnes středem společenského života, v němž – často, ne však vždy – tvořilo spíše rámec a úvod zábavy a společenské pospolitosti.

Učení klerici příležitostně sepisovali pravidla chování v latinském jazyce, které představují svědectví o standardu jejich společnosti. Hugo od svatého Víktora († 1141) se ve spise *De institutione novitiorum* mimo jiné zabývá i takovými otázkami. Pokřtěný španělský žid Petr Alfónsi o nich pojednává ve spisu *Disciplina clericalis* z raného 12. století a Jan z Garlande věnuje několik z šesti set šedesáti dvou latinských veršů své sbírky *Morale scolarium* z roku 1241 rovněž formám společenského styku, zvláště chování u stolu.

Vedle těchto předpisů chování vzešlých ze společnosti latinsky mluvících kleriků se zhruba od 13. století objevují odpovídající dokumenty

v různých laických jazycích, nejprve především z okruhu rytířsko-dvorské společnosti.

Nejstarší zápisy, zachycující běžné formy společenského styku světských elit, pocházejí asi z Provence a ze sousední, kulturně spřízněné Itálie. Také nejstarší německý kurtoazní spis byl sepsán „Vlachem“ – Thomasinem ze Zirkharie – a nese titul *Vlašský host*. V německém názvu jiného Thomasinova kurtoazního spisu, který byl sepsán ve „vlašském“ jazyce, se dochovala raná podoba pojmu „Höflichkeit“ (zdvořilost). Autor tohoto dnes ztraceného díla o něm mluví jako o „buoch von der hüflichkeit“, tedy jako o knize o dvornosti.

Ze stejného, rytířsko-dvorského kruhu pochází spis *O padesáti dvornostech u stolu* (*De le zinquanta cortexie da tavola*) Bonvicina da Riva a Tannhäuserovi připisované dílo *Dvorská výchova* (*Hofzucht*). Příležitostně tvoří pravidla zdvořilosti součást velkých epických zpěvů rytířsko-epického období, například *Román o rízižs*²⁸⁾ ze 14. století. *Knihá výchovy* (*Boke of Nurture*) Johna Russela, pocházející pravděpodobně z 15. století a napsaná v anglických verzích, představuje ucelené kompendium chování mladého šlechtice ve službách velmože, podobně jako *Knihá pro děti* (*The Babees Boole*).²⁹⁾ Kromě toho existuje, především ve verzích ze 14. nebo 15. století, ale v jádru částečně i ze staršího období celá řada kratších či delších, k učení zpanětí určených básní v nejrůznějších jazycích, které poučují o „Tischzuchten“, tj. o pravidlech chování u stolu. Memorování hrálo ve středověké společnosti, v níž byly knihy vzácné a drahé, jako výchovný prostředek zcela jinou roli než dnes. Tato rýmovaná pravidla byla jedním z prostředků, jimiž se do paměti lidí vštěpovalo, co mají a co nemají dělat ve společnosti a především u stolu.

2. Tato pravidla chování u stolu, podobně jako neanonymní středověké spisy o dobrých způsobech, rozhodně nejsou individuálními tvory v moderním slova smyslu. V žádném případě se nejedná o osobní názory jednotlivců žijících ve vysoce individualizované společnosti. Mnohem spíše se nám zde dochovaly zlomky rozsáhlé ústní tradice, obrazy toho, co skutečně patřilo ke zvyklostem této společnosti. Ty jsou významné právě proto, že nepopisují něco velkého a neobyklého, ale odrážejí to, co bylo pro tuto společnost běžné a typické. Dokonce i díla, u nichž se dochovalo jméno autora, jako je Tannhäuserova *Dvorská výchova* nebo *Knihá výchovy* Johna Russela, nejsou ničím jiným než individuálními verzemi jednoho z mnoha proudů ústní tradice, které procházely touto společností, tak jak to odpovídalo jejímu členění. Ti, co

je zapsali, nebyli vynálezci či tvůrci těchto pravidel, nýbrž zapisovači či pořadatelé společensky běžných příkazů a tabu. Proto se ve všech těchto spisech, ať už spolu literárně souvisejí nebo nikoli, vyskytují příbuzná pravidla, odrážející stejně zvyky a svědčící o určitém standardu chování a afektů v životě společnosti jako takové.

Při bližším zkoumání by snad bylo možné odhalit určité odlišnosti zvyků v jednotlivých národních tradicích a v rámci nich dále, pokud to dochovaný materiál umožňuje, rozdíly sociálního standardu. Možná by se ukázaly i jisté obměny v rámci jednotlivých proudů tradice. Například se zdá, že tón popisů těchto zvyků a snad i zvyky samotné prodávající ve 14. a 15. století jisté změny pod vlivem vzestupu cechů a jejich příslušníků, podobně jako tomu bylo v moderním období, kdy měšťanské elementy přebíraly původně dvorsko-aristokratické modely chování a dále je přetvářely.

Podrobnější výzkum těchto modifikací středověkého chování představuje zvláštní úkol. Na tomto místě musí stačit, když na ně poukážeme a připomeneme, že středověký standard nebyl prostý pohybu a zcela jistě nepředstavuje ani nějaký „začátek“, nebo dokonce „nejnižší stupeň“ procesu civilizace, ani – jak se příležitostně tvrdí – „stav barbarství“ nebo „primitivnosti“.

Byl to prostě jiný standard než ten náš, a jestli byl lepší nebo horší, zde není předmetem diskuse. Postupujeme-li při „hledání ztracené minulosti“ krok za krokem z 18. do 16. století a z 16. do 12. a 13. století, nepředpokládáme, jak už bylo řečeno, že zde leží „počátek“ civilizace nebo procesu. Tento postup volíme, protože návrat k nám, ona krátká cesta od středověkého standardu ke standardu raného novověku, a pokud pochopit, co se vlastně během ní dělo s člověkem, poskytnou pro začátek našim omezeným úvahám sdostatek látky.

3. Standard „dobrého chování“ je ve středověku, stejně jako všechny pozdější standardy, označován zcela specifickým pojmem. Prostřednictvím tohoto pojmu vyjadřuje světská vládnoucí vrstva středověku, nebo přinejmenším její vrcholné skupiny, své sebevědomí a sebepojetí, to, čím se podle svého vlastního pocitu vyznačuje. Tento ideál „společenského“ chování – kromě dalších příbuzných pojmů a jejich různých variant – se ve francouzštině nazýval „courtoisie“, v angličtině „courtesy“, v italské „cortezia“. V němčině mu odpovídaly výrazy „hövescheit“ nebo „hübscheit“, nebo také „zuht“ a jejich varianty. Všechny tyto pojmy odkazují zcela bezprostředně a mnohem jasněji než jejich

pozdější ekvivalenty na určité sociální místo. Říkají, to je způsob, jak se lidé chovají u dvora, a odkazují nejprve na určité nejvýše postavené skupiny světských elit, ne tedy na rytířstvo jako celek, ale v první řadě na rytířsko-dvorské kruhy kolem *velkých* feudálů. Tyto pojmy tedy označují to, čím se tyto skupiny podle jejich vlastního pojetí vyznačují, specifické příklady a zákazy, jež nejprve vznikají na velkých feudálních dvorech a později přecházejí i mezi poněkud širší společenské vrstvy. Ale toto rozlišení zde můžeme ponechat stranou. Ve srovnání s pozdějším obdobím zde nejdříve citíme značnou jednotnost dobrých a špatných způsobů, tedy právě to, co zde nazýváme určitým „standardem“.

Jak tento standard vypadá? Co se jeví jako typické chování, jako obecný charakter těchto pravidel?

Je to zpočátku něco, co bychom, ve srovnání s pozdějším obdobím, mohli nazvat prostotou, naivností. Setkáváme se zde, stejně jako ve všech společnostech, v nichž lidé vyjadřují své afekty prudčeji a bezprostředněji, s menší psychologickou komplexností myšlení. Přítel stojí proti nepříteli, obliba proti nelibosti, dobří lidé proti špatným.

„Následuj vznešeného,
sítěž se neoresance.“

píše se v německém překladu latinského spisu *Catonových dístích*,³⁰⁾ souboru pravidel chování, která pod Katonovým jménem procházela celým středověkem.

Nebo na jiném místě:

„Když tě tvé služebnictvo
rozzlobí, milý synu, dbej na to,
aby ses nerozlítil tak,
že by tě to později mrzelo.“³¹⁾

Všechno je jednodušší, pudy a nutkání se potlačují méně než v pozdější době také u jídla:

„Žádný vznešený muž nemá společně
stkat z jedné lžíce s někým jiným.
Tak se to patří pro dvorské lidi,
po nichž se často žádá toto nevznešené chování.“³²⁾

stojí v Tannhäuserově *Dvorské výchově*. „Hübsche liuten“ zde ještě neznamena lidé „hezcí“, ale „dvorní“. Pravidla dvorského chování jsou určena výslovně nejvyšší společenské vrstvě, rytířsko-dvorským lidem. Vznešené „dvorné“ (hovelich) chování je stále znovu nadřazováno „selským mravům“ (gebürische siten), tedy chování rolníků:

„Takoví nedvořítí lidé ukousnou z krajice
a namáčejí potom chleb znovu do společné mísy
po způsobu sedláků.
Takovéto špatné chování dvorní lidé odmítají.“³³⁾

Na jiném místě autor *Dvorské výchovy* upozorňuje:

„Mnohý chce,
když ohlodá kost,
ji vrátit zpět do mísy.
To se považuje za špatné chování.“³⁴⁾

Z jiných zpráv víme, že bylo běžné házet okousané kosti na podlahu:

„Když se někdo při jídle dává a vyplivuje
a smrká do ubrusu,
to se obojí nepatří,
jak soudím.“³⁵⁾

Tak zní jedno z pravidel. A jiné napomíná:

„Když někdo při jídle smrká
a užívá k tomu ruku,
je to hlupák, jak se domnívám,
který nezná žádné lepší chování.“³⁶⁾

Z rohu vyplývá, že užívat ke smrkání ruku bylo samozřejmě. Kapesníky ještě neexistovaly. Ale u stolu měla vládnout jistá opatrnost, a proto se nesmělo smrkat do ubrusu.

Při jídle se také nemělo mlaskat a funět:

„Když někdo jako jezevec při jídle funí,

134
jak to mnozí dělávají,
a mlaská přitom jako kanec,
tuze se pohoršuje proti dobrému chování.⁽⁴³⁷⁾

Když se někdo musel při jídle dřbat, neměl tak činit holou rukou, ale přes oděv:

„Neškrábejte se na krku
holou rukou, když jíte.
Když se to ale přesto přihodí,
pak k tomu po dvorském způsobu užíjte oděv.“⁽⁴³⁸⁾

Holou rukou bral každý jídlo ze společného podnosu. Proto si lidé při stolování neměli sahat do uší, do nosu a do očí:

„Je neslušné dlouhat se v uších
a v očích, jak to mnozí činí,
a když k tomu ještě někdo při jídle loví sopol z nosu
– to jsou tři sprostosti!“⁽⁴³⁹⁾

Před jídlem je nutné si umýt ruce:

„Od mnohých vskurtku slyším vyprávět
(je-li to pravda, je to ohavné chování),
že jedí, aniž by se umyli.
Takovým ať prsty ochabnou!“⁽⁴⁴⁰⁾

A jiný spis o pravidlech chování u stolu, který v mnohém připomíná Tannhäuserovu *Dvorskou ryčebou*, obsahuje „pravidlo, jež má u stolu dojíti užítí“⁽⁴⁴¹⁾ požadující, aby se jedlo jen jednou rukou, a sice, pokud jedlo více lidí z jednoho talíře nebo podnosu, což bylo časté, rukou vzdálenější od spolustolovníka:

„Vždy se má jíst
opačnou rukou:
sedí-li soused u stolu vpravo,
jez rukou levou.
Člověk má být tak šikovný,

aby dokázal jíst každou rukou.“⁽⁴⁴²⁾

Pokud nemáš utěrku, neotírej si ruce do oděvu, ale nech je oschnout, přiče se ve stejném „pravidle“⁽⁴⁴³⁾ Dále se zde také radí:

„Odbij si svou potřebu předem,
ať pak nemusíš sedět u stolu rudý hanbou.“⁽⁴⁴⁴⁾

Dále platilo za nehezké povolovat si při jídle pásek.⁽⁴⁴⁵⁾

Všechno zde řečené je určeno nejen dětem, ale i dospělým. Jsou to z našeho pohledu velmi elementární pravidla, platná pro chování příslušníků nejvyšších vrstev. Přitom jsou mnohonásobně elementárnější než to, co na dnešním stupni chování platí obecně, a tedy i ve venkovském selském prostředí. Stejný standard chování s určitými obměnami vysvítá i z kurtoazních spisů vzniklých v ostratních jazykových oblastech.

4. Stefan Gliwelli shromáždil příklady a zákazy, které se objevují ve většině, nebo dokonce ve všech variantách pravidel stolování, a rekonstruoval tak jeden z více různých proudů tradice, vedoucí od latinských především k francouzským a snad také k italským a provenzálským textům.⁽⁴⁴⁶⁾ Obecně lze říci, že to jsou v podstatě stejná pravidla jako v německých pramenech. Uvádí se v nich, že před jídlem je nejprve nutné přednést modlitbu, což zmiňuje i Tannhäuser. Stále znovu se objevuje výzva, aby si stolovníci sedali pouze na pro ně určená místa nebo aby se u stolu nedotýkali nosu a uší a neškrábali se. Často se připomíná, že lokty nepatří na stůl. U stolu by se také mělo sedět s veselým výrazem v obličeji, nemělo by se příliš mluvit. Zakazuje se dychtivě se vřhat na přinesené jídlo. Opakovaně se radí, že kousek jídla, který se už jednou ocíl v něčích ústech, se nesmí vracet zpět na společnou mísu. Rovněž není vhodné vkládat jídlo přímo do slánky. Neméně časté je napomenutí k mytí rukou před jídlem. Stále znovu se zde také říká: nečisti si zuby nožem, neplivej na stůl nebo přes něj, nepožaduj přídávek z mísy, která už byla odnesena, nechovej se příliš nevázaně, dřív než se napiješ, osuš si rty, neřkej nic španělo o pokrmech a také nic, co by mohlo ostratit popudit. Když namočíš chléb do vína, hned ho vyjmi nebo vylij. Nečisti si zuby ubrusem, nenabízej ostratím zbytek své polévky nebo chléb, ze kterého jsi už ukousl, nesmkej hlasitě, neušnej u stolu apod.

Pravidla a poukazy na stejný stav dobrých a špatných způsobů se vyskytují také v dalších řadách navzajem příbuzných říkadél pojednávajících o chování. Jde o proudy tradice, které bezprostředně nesouvisejí s touto řadou pocházející z Francie. Všechna tato pravidla a jejich řady představují doklady určitého standardu mezilidských vztahů, svědectví o struktuře středověké společnosti a středověké „duše“. Příbuznost, která mezi nimi panuje, je sociogenetická a psychogenetická. Příbuznost literární mezi všemi těmito francouzskými, anglickými, italskými, německými a latinskými pravidly chování může, ale nutně nemusí existovat. Rozdíl mezi nimi jsou ve srovnání s jejich podobnostmi druhohradé a tyto podobnosti svědčí o jednotě skutečného chování nejvyšších vrstev středověké společnosti.

Sbirka „dvornosti“ Bonvicina da Riva, jeden z relativně nejsobnějších a – v souladu s italským vývojem – „nejpokročilejších“ souborů pravidel stolování, obsahuje kromě mnoha pravidel vyskytujících se ve zmíněné francouzské řadě ještě další předpisy a příkazy. Da Riva například vyžaduje, aby se stolující odvraceli při kašlání a kýchní a aby si neolízovali prsty. Dále by si neměli vybírat ze společného podnosu nejlepší kousky a měli by řádně krájet chleba. Neměli by se dotýkat okraje společného džbánu a držet pohár oběma rukama. Ale obecný tón zdvořilosti, standard zvyklostí spojených se stolováním, je i tady více méně stejný. Je zajímavé, že o tři sta let mladší přepracovaná verze da Rivových pravidel ve všech pravidlech činí pouze dvě nepřilís zásadní úpravy:⁷⁹⁾ pohár je možné uchopit oběma rukama jen tehdy, není-li příliš plný, a pokud více lidí pije z jednoho poháru, není dovoleno do něj drotit chleb, zatímco da Riva požadoval, že pohár s nadrobeným chlebem je potřeba vypít nebo zbytek tekutiny vylít.

Obdobná jednotnost pravidel stolování vysvětluje i z německého proudu tradice. Tón německých pravidel chování u stolu, dochovaných v záznamech z 15. století, je možná o něco hrubší než Thomasinův *Vlašský host* nebo Tannhäuserova *Drovníká výchova* z 13. století. Ale standard dobrych a špatných způsobů chování se, jak se zdá, nijak výrazně nezmění. Příležitostně se poukazovalo na to, že se v jednom z pozdějších souborů pravidel, který má se zmíněnými staršími dly mnoho společného, objevuje napomenutí, že se nemá plivat na stůl, ale pod stůl nebo na zed'. Tato zmínka se pak vykládala jako symptom zhrubnutí mravů. Je však více než sporné, zda tomu bylo v předějších staletích podstatně jinak, zvláště když se podobná napomenutí ohledně plivání vyskytují ve star-

ších textech francouzského proudu tradice. Navíc všechno to, co lze v nejšířším smyslu slova vycít z literatury, potvrzují také obrazy. Také zde bude ještě třeba dalších výzkumů, ale ve srovnání s pozdějšími staletími ukazují obrazy stolujících až do 15. století málo nádobí, i když v jednotlivých případech můžeme zaznamenat mnoho odlišností. V domech bohatších lidí se podnosy s jídlem obvykle podávají na stůl ze servírovacího stolu, velmi často bez jakéhokoli zřetelného pořádku. Každý si prostě nabere, nebo si nechá podat to, na co má práve chuť. Jí se ze společných misek. Pevné pokrmy, především maso, se nabírají rukama, tekutiny se servírují naběračkami a lžícemi. Polevky a omáčky se však velmi často stále ještě pijí. Vidíme, jak stolující zvedají talíře a misky k ústům. Po dlouhou dobu se rovněž nepoužívá zvláštní nádobí pro různé pokrmy. Všechno se jí pomocí téhož nože nebo téže lžice, pije se z jednoho poháru. Často dva stolovníci sdílejí jednu podložku.

To je, můžeme-li to tak nazvat, standard stravovací techniky během středověku, jenž odpovídá zcela určitému standardu lidských vztahů a utváření afektů.

V rámci tohoto standardu existuje, jak už bylo řečeno, řada modifikací a odlišností. Jedli-li spolu zároveň lidé odlišné společenské úrovně, výše postavení mají při mytí rukou nebo při nabírání pokrmů přednost. Podoba nádobí a příboru se během staletí mění velmi podstatně. Objevují se různé módy a také zcela určitý „vývojový trend“, který prochází napříč módními vlnami. Světské nejvyšší vrstvy si při stolování z části dopřávají mimořádný luxus. Jednoduchost nádobí a příboru není vyloučená materiálním nedostatkem. Tito lidé prostě u stolu nepocítují potřebu něčeho dalšího. Jíst tak, jak jedí, je pro ně samozřejmé, odpovídá to jejich naturelu. Ale jejich naturelu stejně tak odpovídá snaha prostřednictvím drahého nádobí a hojně zdobené tabule ukázat své bohatství a společenské postavení. V bohatých domácnostech se ve 13. století již lžícemi ze zlata, křišťálu, koraálu nebo serpentinu. Příležitostně se objevují zmínky o tom, že se v době půstu používají nože se střínkou z ebenového dřeva, na Velikonoce ze slonoviny a v době svatodušních svátků nože vykládané drabými kamery. Naběračky a lžice jsou zpočátku okrouhlé a dost ploché, takže se těžko vkládají do úst. Od 14. století nabývají lžice oválného tvaru.

Na sklonku středověku se objevuje vidlička jako nástroj k nandávání pokrmů ze společné misky. Mezi osobními cenostmi císaře Karla V. se nachází celý tucet vidliček, zatímco inventář savojského vévody Karla,

zahrnující velké množství vzácných skvosných strolovacích předmětů, obsahuje jen jednu jedinou.⁴⁸⁾

5. Někdo si může říci: „Jaký pokrok jsme udělali ve strovnání s tímto standardem?“ Přitom většinou není příliš jasné, koho vlastně míní onou první osobou plurálu, v níž se cítí být zahrnutý, jako by i jemu samotnému připadal díl zásluh na tomto pokroku.

Ale i opácný úsudek je možný: „Co se vlastně změnilo? Nic víc než pár zvyklostí.“ Mnohly pozorovatel má, jak se zdá, sklon k těmto zvyklostem přistupovat podobně, jako by posuzoval zvyklosti dnešních dětí. Jeho úvaha zní asi takto: „Kdyby se našel rozumný muž, který by těmto lidem řekl, že to je nechtuté a nehygienické, kdyby je naučil jíst vidličkou a nožem, tyto špatné způsoby by velmi rychle vymizely.“

Ale formy chování při jídle nelze chápat izolovaně. Představují segment, velmi charakteristický výřez z celku společensky vypěstovaných forem chování. Jejich standard odpovídá zcela určité společenské struktuře. Zbývá prozkoumat, jaká je to struktura. Tyto formy chování středověkých lidí byly spjaty s jejich celkovými životními formami, s celou strukturou jejich bytí stejně pevně, jako je naše chování a náš společenský kód spojen s našim způsobem života a strukturou naší společnosti.

Tu a tam vrhne nějaká krátká zmínka trochu světa na pevnost těchto zvyklostí a ozřejmí, že nemohou být chápány pouze jako něco „negativního“, jako „nedostatek civilizace“ či jako nedostatek „vědní“; jak se nám snadno může zdát. Ve skutečnosti tyto zvyklosti odpovídaly potřebám tehdejších lidí a připadaly jim přesně v této podobě smysluplné a nutné.

Jeden benátský dóže se v 11. století oženil s řeckou princeznou. V jejím byzantském kulturním okruhu se vidlička očividně používala. Na každý pád se v dobových pramenech dočteme, že si jednotlivá sousta dávala do úst „pomocí malých zlatých vidliček o dvou hrotrech.“⁴⁹⁾

To v tehdejších Benátkách způsobilo skandál: „Tato novota plarila za znak natolik přehnané jemnosti, že za ni byla manželka přísne pokárána duchovními, kteří na ni přivolávali boží hněv. Brzy na to ji přepadla ohavná nemoc a svatý Bonaventura se nezdráhal prohlásit, že je to trest boží.“⁵⁰⁾

Trvalo to ještě pět století, než se struktura lidské společnosti změnila tak, že užívání vidličky odpovídalo všeobecné potřebě. Od 16. století se tento nástroj postupně šíří z Itálie a začíná se – přinejmenším v nejvyš-

ších společenských vrstvách – používat jako součást příboru nejtíživě ve Francii, a poté také v Anglii a Německu. Vidlička se po určitou dobu vyskytovala už v předšlém období, ale sloužila pouze k nandávání pevných pokrmů ze společné mísy. Jindřich III. ji – pravděpodobně z Benátek – přivezl do Francie. Jeho dvořany za tento „afektovaný“ způsob nakládání s pokrmu zpočátku stíhal výsměch, odhlédneme-li od toho, že s tímto nezvyklým nástrojem nejdříve nejspíš neuměli příliš zacházet. Přinejmenším se vypávrlo, že polovina jídla jim na cestě mezi talířem a ústy z vidličky zase spadla. To, co poctíváme jako největší samozřejmost, protože jsme odmalicka k tomuto standardu vedení a formování, si tehdejší společnost jako celek teprve musela namáhat a pomalu osvojit a vyrovnávat se s tím. To platí pro tak malé a zdánlivě nepodstatné věci, jako je vidlička, stejně jako pro formy chování, jež nám připadají podstatně důležitější.⁵¹⁾

Ještě v 17. století byla vidlička v podstatě luxusním předmětem používaným pouze nejvyššími vrstvami, a proto byla většinou vyrobená ze zlata či stříbra.

Výše popsaný postoj k této „novotě“ však ukazuje jednu věc zvláště zřetelně. Lidé, kteří spolu jedí tak, jak je to zvykem ve středověku (maso rukama ze stejné mísy, víno ze stejného poháru, polévku ze stejného hrnce nebo talíře včetně všech ostatních osobitostí, o nichž byla a ještě bude řeč), měli k sobě navzájem jiný vztah, než máme my. Jejich emoční život měl očividně jinou strukturu a jiný charakter. Jejich afekty byly uzpůsobeny formám vztahů a chování, které jsou – v souladu s podmínkami v našem světě – dnes pocítovány jako trapné, nepřijemné nebo přinejmenším jako málo přitažlivé. To, co chybělo v tomto kurtazním světě, nebo se na každý pád nevytvorilo ve strovnatelné míře, byla ona neviditelná zeď afektů, která v současnosti jako by oddělovala tělo od těla, hráz, již cítíme už při pouhém přiblížení se k něčemu, čeho se dotýkala cizí ústa či ruce, a která v nás vyvolává pocit trapnosti při pouhém *pobledu* na určité tělesné úkony ostatních lidí, nebo dokonce i tehdy, když o nich jen padne *zmiňka*. A dále se v nás často zedí či hráz zdvihá v podobě pocitu hanby a studu, dívají-li se ostatní na naše vlastní tělesné úkony, a jistě ne pouze tehdy.